

nyugat-európai regény válságjelenségei tükröződnek. A tanulmány második felében Jókai kapitalizmusképeiről szólva, egyébként Bori is megjegyzi, hogy Jókai hősei a polgári hőskor vállalkozói.

Jókai és a magyar vígjáték-hagyomány kapcsolatát kutatja Fried István a korabeli magyar és az egész kelet-európai drámairodalom alapos ismeretét bizonyító tanulmányában. Felhívja a figyelmet arra, hogy előttünk áll még az író „hazai” forrásainak alaposabb feltárása, például Csokonai és Kisfaludy ösztönző szerepének tisztázása. Ez a vonal adaléku szolgálhat a Jókai-regények technikai megformáltságának differenciáltabb megközelítéséhez is. „Nemcsak azt látjuk teljes bizonyossággal, hogy egyes alakok a korai magyar vígjátékból szinte átléptek a Jókai-regényekbe, hanem a felfogás, a típusalkotás, az írói formálás hasonlóságáról is beszámolhatunk” – írja Fried. Nagy Miklós azokról a kortársakról szól (Degré Alajos, Beöthy László, Pálffy Albert, Abonyi Lajos, Vas Gereben, Beöthy Zsolt), akik merítettek Jókai eszmétárából, akiket megihletett írói ábrázoló-módszere.

Jókai mint a magyar nyelv mestere, újítoja mindig is foglalkoztatta a nyelvészeket. Ebben a kötetben is található erre bizonyítékot. Fábian Pál azokat a nyelvi eszközöket, neologizmusokat elemzi, melyek segítségével az író *A jövő század regényében* a XX. századot próbálta megszólaltatni. A nyelvi szférába sorolható, de ugyanakkor azon messze túlmutató, az írói gondolkodásmód jellegének elemzéséhez nyújt adalékokat Sándor István témája; az adomák szerepe az életműben. Az érdekes, számos új részlettel szolgáló írás talán ezt a vonalat – Jókai gondolkodásának „aforizmatikus” sajátosságát – kutathatná tovább.

A szóban forgó kötet két utolsó tanulmánya látszólag irodalomon kívüli területekre viszi az olvasót. Szekeres László tanulmánya Jókai tárgyi hagyatékát veszi számba és minden kétséget kizáróan meggyőző arról, hogy az efféle kutatás nem valami pozitivistikus lajstromozás csupán vagy néhány megszállott gyűjtő öncélú tevékenységének néhány kiállítás megrendezéséig érdekes eredménye. Az író körülvevő tárgyi világ – épp Jókai esetében, aki különleges élvezettel alakította maga körül a mindennapi létezéshez szükséges dolgokat – számos ízlés- és mentalitásbeli adalékon túl, a gondolkodásmódról és a világképről is sokat elárul. E. Csorba Csilla tanulmánya Jókaiival, a képzőművészettel foglalkozik. Teszi ezt úgy, hogy a témát tágabb körbe helyezve, szól az Ingres hegedűje-jelenségről általában.

Úgy hiszem, különösebb summázásra nincsen szükség, talán ennyivel is sikerült meggyőzni az érdeklődőt arról, hogy ez a tanulmánykötet a Jókai-kutatás jó néhány újabb lehetséges vizsgálódási pontját hozta felszínre.

Ratzky Rita

Széles Klára: Vajda János. Bp. 1982. Gondolat K. (Nagy Magyar Írók)

A XIX. század második felében az akadémikusnak vagy népnemzetinek is nevezett irodalmi csoportosulással (Gyulai, Kemény, Arany, Szász Károly stb.) szemben elvi vagy személyes okokból fellépő ún. irodalmi ellenzék nagyjainak (Tolnai, Vajda stb.) tartós mellőzés után már a századforduló igazságot szolgáltatott valamelyest, a két világháború között pedig túlbecsülésükre is akadt példa. Vajda János esetében az elmúlt évtizedekben oly mértékben gyarapodtak a kutatási eredmények, s e folyamat betetőzőségeként olyan minőségi változást hoztak a kritikai kiadás egymást követő kötetei, hogy immár a (ha nem is véglegesnek, de) maradandónak ígérkező szintézis, az életmű sokoldalú, a teljességet célba vevő feldolgozása számára is megérnek lassan a feltételek. Széles Klára nem erre a feladatra vállalkozott, nem minden részletre és összefüggésre kiterjedő nagymonográfiát írt, könyve azonban támaszkodik a Vajda-irodalom leginkább időtálló vívmányaira. Mégsem zsúfolt és eklektikus, hanem egyéni hangú összefoglalás. Nem akar mindent elmondani hősről, inkább a költői fejlődés belülről való megközelítését választja. (Kivételesen nélkül Vajdától vett idézetek a fejezetcímek, ez is a távolítás, a hangsúlyozottan kívülről szemlélés hiányára utal.)

Az életút fontosabb állomásait követve, időrendben tárgyalja az életművet. Vajda költői alkátának rajzában nem távolodik el lényegesen a korábbi koncepcióktól, annál több újat hoz a verselemzésekben. Finom érzékű literátornak bizonyul az egyes pályaszakaszok elkülönítésében, jellemzésében is. A szokottnál nagyobb hangsúlyt kapnak Vajdának és az irodalmi ellenzék egyes alakjainak (Zilahy Károly, Bajza Jenő) ellentétei, ami sokmindent új megvilágításba helyez. Emlékezetes része a kismonográfiának a *Hűsz év múltva* tömör, lényeglátó analízise. A Vajda lírai önarcképével, önportréival foglalkozó fejezetben joggal írja Széles Klára, hogy a költő „mindenütt önmagáról beszél” benne, ám éppen

a nyilvánvalóan fiktív alcím (*Gina emlékkönyvébe*) mégiscsak ad a költeménynek egyfajta „dialogikus” jelleget, bár a Montblanc-hasonlat valóban oly módon uralja, s foglalja keretbe a verset, hogy a jelen állapot gigantikus magányának, megközelíthetetlen hidegségének, mozdíthatatlan nagyságának, a Montblanc-létnek csak egy pillanata a valamikori szerelemnek, a valamikori szépségnek, fiatalságnak az emléke.

A könyvnek minden kiérleltsége, kiegyensúlyozottsága mellett is akadnak vitatható pontjai. Gina bemutatása például kissé talán leegyszerűsítő, a tradicionális képlethez igazodó. A Bartos Róza ügy sem kap jelentőségének kijáró értelmezést. (Jól teszi a szerző, ha nem bonyolódik bele botrány-ízű, s eléggé ellenőrizhetetlen pletykákba, a versek keletkezési körülményeire vonatkozóan viszont, sajátos módon, több esetben is hitelt ad Bartos Róza fölöttébb gyanús, megbízhatatlan visszaemlékezéseinek.) Meglehet, Vajda politikai verseinek megítélésében is szigorú némileg, esetleg a két-három évtizeddel korábbi túlbecsülést ellensúlyozandó. Ugyan utal arra, hogy Vajdának rendkívül sok egészen sikertelen műve, versrészlete van, de ennek kapcsán nem kerül szóba a költő különleges alkotásmódja, amire mindez visszavezethető. Jó alkalom lett volna erre *A kárhozat helyén* elemzése. Széles Klára helytálló módon szól a vers értékeiről az első felére vonatkozóan. Viszont nem érinti a második rész, az utolsó három versszak ijesztő visszaesését. Pedig ez kitűnően illusztrálná azt, hogy miért olyan ritka az ép, hibátlan Vajda vers: modort, stílust vált a költő a rajta elhatalmasodó indulat hevében.

Széles Klára Vajda könyve igen szerencsés formában tesz eleget a sorozat követelményeinek. A kutatás, a tudomány jelenlegi állását híven adja vissza, és megtoldja a maga eredeti észrevételeivel, egyéni értékhangsúlyyaival. S teszi mindezt úgy, hogy egyúttal érthető és élvezhető tud maradni a nem szakmabeli olvasó számára is. Kismanográfija a Vajda-irodalom jelentékeny állomása, mert felkészültség és újszerű beállítás, az ismeretek szin te tizálása és invenció ötvöződik benne.

Imre László

Póth István: A magyar népszínmű a szerb színpadon. Bp. 1981. Akadémiai K. 158. 1. (Modern Filológiai Füzetek 33.)

Sokéves kutatómunka után tette le Póth István az olvasó asztalára a szerb–magyar irodalmi kapcsolatok egy fontos, előtte keveset vizs-

gált fejezetének feldolgozását. A kapcsolattörténeti jellegű szakmunka a XIX. század második felének szerb sajtója tükrében elemzi, tárja föl a magyar népszínmű jelenlétét a szerb nyelvű *magyarországi és szerbiai színpadon*, illetve az e népszínművek „szerbesített” változatainak kritikai visszhangját. Kettős feladatot teljesít ezáltal a szerző: a magyar irodalom egy, saját korában lényeges vonulatának nem magyar nyelvű változatát deríti föl, és ezen keresztül e vonulatnak rejtett dimenzióira utal; másfelől a szerb kritikátörténetre vonatkozó adatokkal leszünk gazdagabbak, tehát a szerb irodalmi (színházi, napi kritikai) gyakorlatot ismerjük meg, s ezen keresztül nem pusztán két irodalom kapcsolatainak alakulásaira vetül fény, hanem a (nemzetiség)politikától is meghatározott, kevéssé esztétikai, inkább nemzeti jellegű reagálásokra, amelyek elválaszthatatlanok a kapcsolattörténeten túlmutató, az érintkezések elvonatkozó régióba tartozó kérdésektől (pl. a szlovák kutató, R. Chmel által „kettős irodalmiság”-nak nevezett tényről, népek, kultúrák együttélésének következményeiről stb.).

Hogy ez a típusú kapcsolatrendszer, s ezen belül a szerb nyelvű színház és a magyar drámaírás genetikai kapcsolata mennyire fontos tényező, azt éppen a tudománytörténeti előzmények igazolják. A múlt század végén a szerb és a magyar kultúra kapcsolatait ápoló közírók több tanulmányban világítottak rá az ilyen jellegű kontaktusok fontosságára. Váli Béla (*Die serbische Schauspielkunst in Ungarn. Ungarische Revue 1889. 30–33.*), a magyar lapokban Hadzsics Antalként publikáló szerb szerző, Jókai Mór levelező- és munkatársa (*A szerb színészet Magyarországon. Magyar Salon 1891. XV. 106–108.*, *A Kisfaludy Társaság Éviapjai 1891/92. Bp. 1893. 99–113.*) írásainak elemzése nyilván terjedelmi okokból maradt el Póth István kismanográfijából. Így a recenzióknak kell rámutatni arra a módszertani újdonságra, amelyet Póth István hozott a kutatás számára.

Már volt arról szó, hogy ennek az értekezésnek legnagyobb érdeme a sajtóanyag feltárása. Több évtized szerb nyelvű újságainak átlapozása, a hír- és a kritikai anyag számbavétele után egyrészt az eddigiekhez képest pontosabb számadatokat kapunk az előadott darabokról, az előadások városonkénti megoszlásáról, illetve a színdarabok fogadtatásáról. Másrészt mozzanatokból magunk is összeilleszthetjük a népszínművek szerbesítésének néhány jellegzetességét, tehát egy, a magyar (stilizált) falusi környezetből más jellegű falusi környezetbe átültetés módszereit. Ilyen